

Мотиваційні детермінанти діяльності педагога дошкільної ланки

Зореслава Крижановська,

старший викладач

кафедри загальної та соціальної психології

Волинського національного університету

ім. Лесі Українки

У статті здійснюється теоретичний аналіз концептуальних підходів щодо мотиваційного компонента в структурі педагогічної діяльності. Представлено дані емпіричних зрізів з цієї тематики.

Постановка проблеми

Роль професійної діяльності для особистості є унікальною. Адже саме вона дозволяє розкрити найширші можливості для задоволення базових потреб особистості – потреби в безпеці, самоповазі, соціальному визнанні тощо. Самореалізація особистості відбувається найбільш плідно саме в професійній діяльності. Відтак проблема професіогенезу є предметом пильної уваги дослідників.

Успішність професіоналізації залежить від цілого ряду факторів, серед яких основне значення має оволодіння професійною діяльністю, успішність виконання якої детермінується цілим рядом чинників

Мета дослідження полягає у виокремленні як на теоретичному, так і на емпіричному рівні провідних мотиваційних утворень педагогічної діяльності у фахівців дошкільної освіти.

Завдання дослідження: 1) здійснити теоретичний аналіз основних концептуальних підходів до визначення мотиваційної детермінанти педагогічної діяльності; 2) розкрити психологічний зміст поняття мотивація; 3) виявити на емпіричному рівні провідні мотиваційні утворення професійної діяльності педагогів сучасної дошкільної освіти.

Теоретична довідка

Проблеми професійної діяльності педагога були предметом багатьох фундаментальних досліджень (Н. Александров, О. Абдуліна, В. Васютинський, Я. Коломінський, Н. Кузьміна, Д. Ніколенко, О. Петровський, А. Реан, В. Розов, В. Сластьонін, Л. Спірін, П. Постников). Узагальнення

їх висновків дозволяє визначити педагогічну діяльність як особливий вид соціальної діяльності, спрямованої на передачу від старшого покоління до молодшого нагромаджених людством культури і досвіду, створення умов для їх особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві.

Методологічним для нашого дослідження є положення О. Леонт'єва про те, що сутність діяльності можна визначити як єдність цілей, мотивів, дій (операцій), результату, причому її системотворчою характеристикою залишається мета. Відтак мотиваційний компонент є стрижневим у цілісній структурі діяльності.

Успішність і ефективність конкретної професійної діяльності визначається не лише розвитком емоційної, інтелектуальної сфери вихователя, а, передусім, характером його мотиваційної сфери – змістом мотивів, їх спрямованістю і ступенем активності.

У науковій літературі маємо немало дефініцій терміна „мотивація”. Наприклад, Є. Ільїн під мотивацією розуміє психічну діяльність з формування „основної активності людини і спонукання до досягнення обраної мети”, які, при їх появі в психічному, постають у вигляді мотиву – складного багатомірного психологічного утворення [1, с. 17]. Ця діяльність, на думку Є. Ільїна, є особливим видом детермінації поведінки, складовою вольової сфери.

В. Вілюнас визначає мотивацію як „родове поняття для позначення всієї сукупності психологічних утворень і процесів, які спонукають спрямовувати поведінку на життєво важливі умови і предмети, котрі визначають ...цілеспрямованість психічного відображення і регульованої ним активності” [2, с. 3]. В такому випадку вольові процеси становитимуть лише частину мотиваційних процесів.

Є. Мінков розуміє мотивацію як „особливий стан суб'єкта, який при своїй появі може безпосередньо призводити до здійснення суб'єктом відповідної дії (поведінкового акту, вчинку, фрагмента діяльності) тут і тепер і проявляється суб'єктивно специфічним емоційним переживанням, а в мозку – збудженням „ансамблю” специфічних інтегрованих нейронних структур” [3, с. 23].

Характер мотивації обумовлюється особливостями етапів професіогенезу суб'єкта – вибору професії, адаптації в ній, реалізації в діяльності (В. Бодров, В. Вілюнас, Ж. Вірна, Е. Ільїн, В. Ковальов, Т. Корнілова, К. Хаккер). У цьому контексті особливо слухним є зауваження В. Москальця, що „ключовим питанням психологічного дослідження будь-якої діяльності є з'ясування її мотивації – потреб, мотивів, інтересів, що її обумовлюють, тобто її рушійних сил” [4, с. 38].

Тільки те, що втілюється, інтегрується у внутрішній світ конкретних дітей, має смисл і визначає цінність педагогічної діяльності. Поряд з провідною метою, педагогічна діяльність висуває перед виконавцем й інші завдання – відповідати певному еталону педагога, тим професійно-рольовим очікуванням, котрі існують в його оточенні, відтворювати зміст

і певні структурні елементи діяльності в типовій формі. Крім того, будь-яка дія педагога – це не просто виконання соціального замовлення чи професійно-рольова поведінка; це ще і його безпосереднє, ненормативне життя в усій його багатоаспектній різноманітності, індивідуальній унікальності. І саме ця сфера висуває вимоги до цілепокладання в діяльності конкретного педагога: зберегти своє здоров'я і психічне благополуччя, досягти психологічного комфорту, забезпечити задоволення життєво важливих або ситуаційно, локально актуальних потреб тощо. Усі ці види цілепокладання педагога, як вважає В. Семиченко [5], мають право на існування і визначають вектор педагогічної діяльності.

На думку В. Бодрова [6], мотивація може компенсувати багато вад у рівні розвитку низки професійно важливих якостей і, зокрема, в організації педагогічного процесу, але слабку мотивацію практично неможливо компенсувати.

А. Байметов [1] називає три групи мотивів педагогічної діяльності: посадові мотиви; мотиви зацікавлення та захоплення роботою; мотиви захоплення від спілкування з дітьми („любов до дітей”). Він з'ясував, що тип мотивації впливає на характер і спрямування педагогічних вимог та корелює з відповідним стилем керівництва.

Дослідники професійної діяльності педагога акцентують увагу на потребі постійного самовдосконалення, саморозвитку (М. Чобітько, Е. Муртазаєва, В. Орлов, В. Кушнір). Е. Муртазаєва, наприклад, вважає, що мотив творчого самоствердження є смислоутворюючим в ієрархії мотивів педагога.

Ми погоджуємося з думкою Ю. Забродіна і Б. Сосновського, що „істинна специфіка особистості і діяльності хорошого педагога полягає не тільки (і не стільки) у високому рівні так званих професійних знань і умінь, не стільки в розвитку відповідних здібностей, скільки у наявності особливої мотиваційно-сислової структури самої спрямованості особистості педагога” [7, с. 100].

Генералізований фактор, навколо якого фокусуються основні цільові настановлення педагога, в науковій літературі отримав назву спрямованості. Відтак спрямованість, поряд з компетентністю та емоційною стійкістю, є, на думку багатьох науковців (Л. Мітіна, Н. Кузьміна, Я. Коломінський, Ю. Калюткін, Г. Сухобська, М. Кашапов), інтегральними характеристиками діяльності педагога.

Якщо педагогічна професія для вихователя є цінною, особистісно значущою, то це сприяє активізації всіх структурних елементів його професійної спрямованості: підтримується потреба в праці за обраним фахом, позитивно-активне ставлення до професії, з'являються цілі та ідеали, пов'язані з нею.

Актуальним є з'ясування того, які саме мотиви є провідними у професійній мотивації вихователя, що має забезпечити і високу ефективність його праці, і розвиток його професіоналізму, і суб'єктивну задоволеність роботою, і прагнення до самореалізації в ній. На думку

К. Замфір, реалізація цих критеріїв можлива за умови домінування у структурі мотивації професійної діяльності внутрішньої мотивації при наявності зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної мотивації. Причому остання має бути виражена найслабше [8]. Іншими словами, для того, щоб професійна діяльність вихователя була ефективною і приносила задоволення, він має на внутрішньому мотиваційному рівні прагнути до самого процесу праці, визначальним для якого має бути любов до дітей. У цьому випадку професійна мотивація сприятиме психологічній налаштованості на працю і стане стрижнем до самореалізації в ній.

Методика та організація дослідження

Для виявлення провідних мотивів професійної діяльності педагогів дошкільної ланки освіти ми здійснили емпіричне дослідження на базі дошкільних закладів освіти Луцька. У ньому взяли участь вихователі та їх помічники (92 особи). Вік опитаних – від 18 до 52 років. Стаж роботи – від 6 місяців до 28 років. Освіта вища і середня спеціальна. Сімейний статус: одружені, неодружені, розлучені.

Дослідження здійснювалося в індивідуальній формі: респонденти отримували психодіагностичний матеріал з відповідними інструкціями в конвертах і мали можливість у вільний час виконати завдання.

Важливо, як ми вважаємо, розпочати аналіз з мотивів, котрі лягли в основу професійного вибору. Для з'ясування цього ми розробили анкету-опитувальник. Респондентам пропонувалось прорангувати 11 мотивів по мірі їх значимості при здійсненні професійного вибору: найбільш значимий поставити на 1 місце, а найменш значимий – на 11. Ми припускали, що результати анкети дадуть можливість певною мірою виявити підстави професійного вибору вихователів та їх помічників. Здійснення адекватного своїй особистості професійного вибору в подальшому процесі професіоналізації може відобразитися в позитивно-оцінному ставленні до професійної діяльності, що є необхідною умовою самореалізації у ній. Відтак нав'язаний чи неадекватний вибір професії стане гальмівним фактором цього процесу. Результати анкети-опитувальника подаємо у **діаграмі 1**.

Результати дослідження провідних мотивів вибору професії розподілилися так (по мірі значимості): любов до дітей (2,35 бала); інтерес до педагогічної професії (3,92 бала); повага серед вихованців та їх батьків (4,01 бала); усвідомлення корисності своєї професії (4,36 бала); як сходинок до самопізнання (5,49 бала); матеріальний добробут (6,03 бала); бажання професійного зростання (7,05 бала); продовження сімейної традиції (7,43 бала); бажання вирішувати наукові проблеми (7,51 бала); можливість керувати (7,91 бала), змусили обставини (8,53 бала).

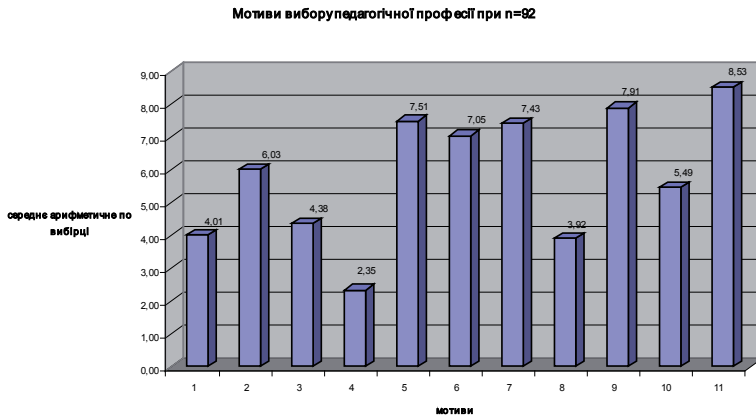
Інтегративним утворенням мотиваційної сфери особистості, яке відображає її систему ставлень до дійсності, є спрямованість. У науковій літературі виокремлюють такі поняття, як спрямованість на себе, спрямованість на працю і спрямованість на взаємодію [9]. Основний

тип спрямованості педагогів-дошкільників ми виявляли за допомогою методики Б. Басса [10, с. 563]. Результати подаємо в **діаграмі 2**.

Результати дослідження дали такі результати: спрямованість на працю (29,35 бала); спрямованість на взаємодію (27,01 бала); спрямованість на себе 24,59 бала).

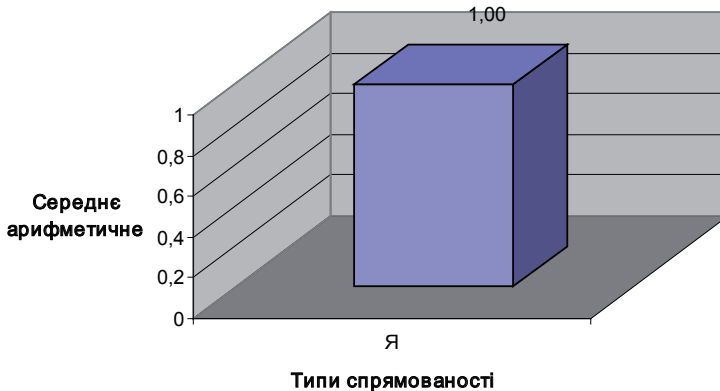
Діаграма 1

Усреднені показники дослідження провідних мотивів професійного вибору

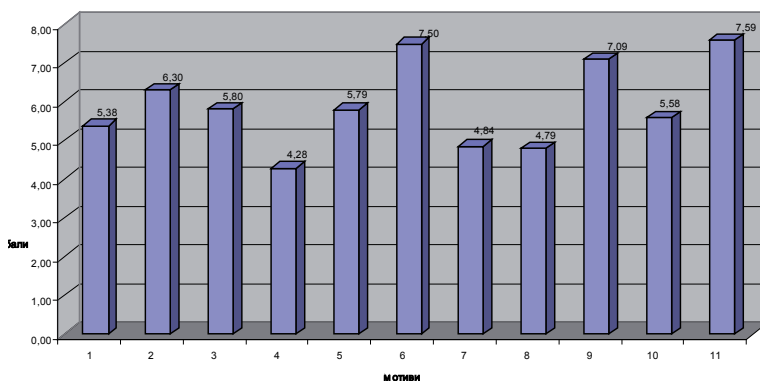

Діаграма 2

Рівень вираженості спрямованості педагогів-дошкільників за методикою Б. Басса

Нашою метою було виявлення ієрархії мотивів професійної діяльності фахівців-педагогів. Це завдання ми вирішували за допомогою методики діагностики мотивів трудової діяльності Т. Бадоева [1]. Респондентам пропонувалося прорангувати 11 умов праці у зв'язку із значимістю їх у професійній діяльності. Найбільш значимій умові належало присвоїти ранг 1, найменш значимій – 11. Результати подаємо в **діаграмі 3**.

Діаграма 3
Мотиви трудової діяльності педагогів дошкільля

За значимістю результати поділилися наступним чином: заробітна платня (4,28 бала); взаємини в колективі (4,79 бала); ставлення адміністрації до праці і відпочинку (4,84 бала); організація трудової діяльності (5,38 бала); потреба в реалізації індивідуальних особливостей (5,58 бала); можливість підвищення кваліфікації (5,79 бала); санітарно-гігієнічні умови праці (5,80 бала); можливість творчості в діяльності (6,30 бала); потреба у спілкуванні (7,09 бала); престижність професії (7,50 бала); значимість праці (7,59 бала).

Результати діагностики за методикою Т. Бадосєва виявили, що на перших місцях за значимістю у вихователів є мотиви заробітку і комфорту праці. На других місцях – мотиви творчої реалізації в професії. Найменш значимими були мотиви, пов'язані зі змістом педагогічної діяльності.

Для з'ясування того, наскільки професійна діяльність педагога-дошкільника задовольняє його базові потреби, було проведено діагностику за методикою задоволення основних потреб [10, с. 624.]. Результати подаються в **діаграмі 4**.

Отримано такий розподіл результатів: потреба у визнанні – 14,67 бала (зона часткового незадоволення); потреба у спілкуванні – 20,20 бала (зона часткового незадоволення); потреби в безпеці – 20,64 бала (зона часткового незадоволення); матеріальні потреби – 21,65 бала (зона часткового незадоволення); потреби самовираження – 21,79 бала (зона часткового незадоволення).

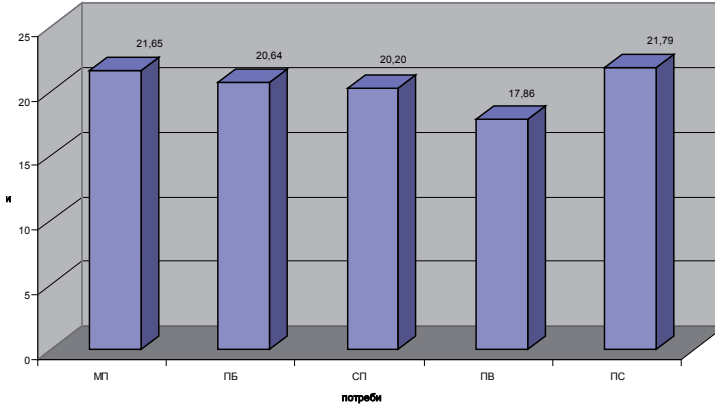
Отож професійна діяльність для вихователя не є сферою задоволення його базових потреб, що, у свою чергу, може негативно впливати на ефективність діяльності, бажання самовдосконалення в професії і професійного зростання.

Наступним кроком дослідження було виявлення соціально-психологічних настановлень фахівців педагогічної освіти у їх професійній діяльності. Тут ми використали методику діагностики соціально-психологічних настановлень у мотиваційно-потребнісній сфері О.

Потьомкіної [10, с. 641]. Результати подаємо в діаграмі 5.

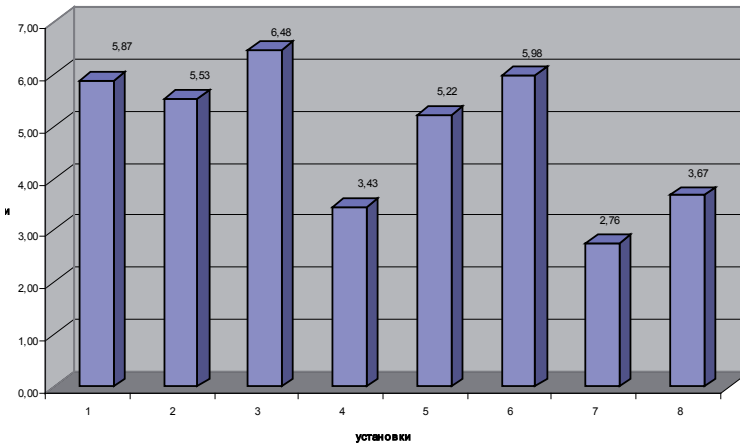
Діаграма 4

Міра задоволення основних потреб педагогів дошкілля

Діаграма 5

Соціально-психологічні настановлення педагогів дошкілля

Отримані результати дали можливість виявити, що в діаді орієнтації на „альтруїзм – егоїзм” переважає орієнтація на альтруїзм (5,87 бала); в діаді „процес – результат” домінує орієнтація фахівців на процес роботи – 6,48 бала; в діаді „свобода – влада” – на владу (5,98 бала) та в діаді „праця – гроші” домінує орієнтація на гроші (3,67 бала).

Висновки

Важливим компонентом професійної діяльності фахівців є висока мотивація до праці, яка може компенсувати вади розвитку відповідних знань, брак необхідних професійно важливих якостей. Особливо це

стосується педагогів, оскільки від їх роботи залежить майбутнє нації.

Результати емпіричного дослідження виявили, що професійна діяльність для вихователя не наповнена відповідним професійним смисловим значенням і не задовольняє провідних особистісних потреб. По мірі вираження основні позиції посідають матеріальні мотиви і мотиви, пов'язані з умовами та організацією праці. Тоді як мотиви, що репрезентують інтерес до роботи, творчості, орієнтації на самореалізацію в ній відповідного цій професії вираження не мають.

Це дає підстави стверджувати, що мотиваційний потенціал фахівців потребує актуалізації та реалізації в педагогічній діяльності у більш повній мірі.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у виробленні психодіагностичного інструментарію, який би точніше враховував специфіку педагогічної діяльності і мотивацію її фахівців.

Література:

1. **Ильин Е. П.** Мотивация и мотивы. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.; ISBN 5-272-00028-5.
2. **Виллонас В. К.** Психологические механизмы биологической мотивации. – М., 1986. – 208 с.
3. **Минков Е. Г.** Мотивация: структура и функционирование / Е. Г. Минков. – Дубна: Феникс+, 2007. – 416 с.
4. **Москалец В. П.** Основа мотивації художньо-естетичної діяльності // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Плай. – 1996. – Ч. 1. – 148 с. – С. 38 - 48.
5. **Семиченко В. А., Заслуженюк В. С.** Психологічна структура педагогічної діяльності. Частина II: Навчальний посібник. – К: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. – 230 с.
6. **Бодров В. А.** Психология профессиональной пригодности. Учебное пособие для вузов. – М.: ПЕРСЭ, 2001. – 511 с.
7. **Забродин Ю. М., Сосновский Б. А.** Мотивационно-смысловые связи в структуре направленности человека // Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 100 - 108.
8. **Замфир К.** Удовлетворенность трудом. – М., 1987. – 237 с.
9. **Обозов Н. Н., Щекин Г. В.** Психология работы с людьми. – К.: МАУП, 1994. – 136 с.
10. **Райгородский Д. Я.** Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: „БАХРАХ-М”, 2002. – 672 с.